

CHARLES HIGOUNET

DIE DEUTSCHE OSTSIEDLUNG IM MITTELALTER

(A német keleti kolonizáció a középkorban)

München, Deutscher Taschenbuch Verlag, 1990. 451 p.

A német keleti kolonizáció és a „Drang nach Osten” jelentése közismert, bizonyos előítéletek is tapadnak hozzá. Vannak, akik tudni vélik, hogy a „Drang nach Osten” németek részéről történő analízise többnyire nosztalgikus ábrándozás. Többen állítják, ha a középkori településtörténetet egy német írja meg, ez egy fasisztoid jelenség a tudomány és a történetírás területén. E kötet esetében ez a lehetőség ki van zárva: egy francia vállalkozott a német keleti kolonizáció történetének megírására olyan formában, hogy nem csak a német nyelvű irodalmat, és így a klasszikusnak tekinthető Lamprechtet használja, hanem a korai történészek közül tanulmányozta a lengyel Oswald Balzert, s munkájában hivatkozott lengyel régészek és történészek munkásságára is, például Witold Henselére és Aleksander Gieysztoréra.

A szerző a déli és északi német területeken lezajló településtörténeti folyamatokat vizsgálja a 6–8. századtól kezdődően. A korai időszakokra vonatkozóan jelzi, hogy ekkor a szlávok olyan városban éltek, mint Hamburg, s jelenlétük például a Maina felső folyam völgyében és Thüringiában is kimutatható. A szerző hangoztatja a szláv település kontinuitását a korai neolitikus földműves kultúrák esetében, majd bemutatja az ún. protosláv településeket, amelyek a korabeli avar településekkel együtt nem csak a Nagy-Morva Birodalom területén, hanem még a német–lengyel síkságon is előfordultak. A német kolonizációnak két forrása volt. Az egyik a 8–9. század óta tartó német hódítás, amit mindenképp Nagy Károly idejétől számítanak. Az expanzióval együtt sajátos települési formák alakultak ki: elsősorban az eredeti irtások telkekből sarjadó falvak, a *Waldhufendorfok* vagy *Hagenhufendorfok*, továbbá az *Anger* (orsó alakú falvak) és az utcás falvak, a *Strassendorfok*, amelyekből a legtöbbit alapították a középkorban. Az eredeti irtások következményeként olyan településnév-végződések jelentek meg, mint a -reuth, -rent, -riet vagy -schlag, -stock és -schwand.

A 8. és 9. században a déli és északi területeken német katonai terjeszkedés figyelhető meg, ami a későbbiekben általános vándormozgalommá alakult át. Flamand és holland telepesek is megjelenhettek Friesland területén és másutt, még a Keleti-tenger mellékén is. Ez a kolonizáció másik forrása. A falurendtartás, a *Villika-tionsverfassung* szabályozza a korai allodiális munkát, a robotszolgáltatásokkal (Fronverband) egyetemben.

A kötet további része azt mutatja be, hogy a vándormozgalom kiterjedése következtében milyen etnikai átalakulás ment végbe a korábban szlávok által lakott területeken, miként németesedtek el az itt élők. Hamburg, Lübeck és Berlin német városokká alakultak át. A német kolonizáció virágkorában olyan területek németesedtek el, mint Mecklenburg, Brandenburg, Pomeránia, nem is beszélve Magdeburg városának kolonizációjáról. A mozgalom velejárója a német városjog elterjedése volt. Ezt a problémát tárgyalva a szerző arra is rámutat, hogy a németek korábbi szláv mocsári és palánkvárrakra és protovárosokra telepedtek rá, amelyek a német városi jog alapján rövidesen virágzásnak indultak és igazi városokká lettek, lakóik pedig polgárokká váltak.

A klasszikus, 12–13. századi német telepítési korszakban a város- és falualapítások jelentős gazdasági és társadalmi változásokkal jártak együtt. A falvak alapításakor a *Lokator*, a telepítő kialakítja a telket, a *Hufét*, az adózás alapját. Egy *Hufe* nagysága 16,5 hektár, szélessége 103,7, hosszúsága pedig 2332 méter volt. Ez után kellett dinarius, illetve solidus pénzegység alapján adózni. A kolonizációs telepítésekkel együtt nagyon sajátos telekformák és falvak (*Waldhufendorfok*) alakultak ki. Az elszórt tanyás jellegű telepítéseken és a halmazfalvakon túl elterjedhettek az utcás, és *Anger*-falvak is. A szerző szláv eredetű telepek körébe sorolja az ún. kör alakú falvakat, a *Rundlingeneket*, melyeket *villa slavonicae* terminus alatt tüntet fel. A falvi telepítésekkel kapcsolatban Higounet figyelemmel kísérte az urbáriumok elterjedését, a robot szerepét. Bemutatja, hogy a túrókén (*Hackenpflug*) túl a taligás fordítóke (Räderpflug) is elterjedt. A 12–13. századi német telepítések virágzásának korszakában megfigyelhető gazdasági, társadalmi folyamatok a következő terminusokkal jellemezhetők. Az adózást is megkövetelő üzemek és szolgáltató népeinek neve *mansio*. A német városjog alkalmazásának elterjedésével egyetemben megfigyelhető a *lokator* szerepe is. A forrásokban a *locatio civitas* terminus tűnik fel. Ugyanakkor a *suburbiában* kézművesek élnek. A városok földjeiről is megemlékeznek a források; az utóbbiak mezővárosokhoz tartoznak: a *Feldmarken* vagy *civitas agros colentes* terminus jelzi meglétüket.

A 14–15. századi események és a lengyel állam megerősödése – a Német Lovagrend visszaszorításával egyetemben – vetett véget a keleti terjeszkedésnek. A tanulmány befejező része az expanzió és telepítési poli-

tika folytatásaként értelmezi a cisztercita rend tevékenységét ezen a tájon, amely nyugati kulturális javakat közvetített keletre.

A francia szerző szerint a nagyméretű német telepítés és vándorlási mozgalom aláhanyatlott a Német Lovagrend visszaszorulása következtében. Ezt a német szakirodalomban nem szokás elismerni, nem így a lengyel, orosz stb. publikációkban. A munka nagyon figyelemreméltó mozzanata, hogy a szláv történeti irodalom és lengyel kutatások alapján is vállalkozik a feltett kérdések megválaszolására. Talán éppen ezen kérdésekkel kapcsolatosan merülhet fel néhány polemikus gondolat. Az elemzés kiindulási pontja a 6–8. század, amikor is egyes nyugati német területeken szlávok laktak. Ezzel kapcsolatban aligha hanyagolható el az a tény, hogy az 5. században a szlávok még nyugat felé terjeszkedtek. Erről a lengyel történeti irodalom is megemlíkezik. A korai telepítésekkel kapcsolatban a francia történész szól az irtásos *Waldhufendorfok*ról és ezen irtásos települések helynévképzőiről, de nem tér ki arra a közismert tényre, hogy a szlávok falunév szuffixek nagyon sokáig fennmaradtak a mai német területeken. Emiatt Hitler egy történészekből és nyelvészekből álló bizottságot állított fel, amelynek feladata a Berlin környéki szláv hangzású falunévek germanizálása volt. Szintén igen figyelemreméltó a könyvnek az az álláspontja, miszerint *Rundling*okat, a kör alakú falvakat a *villa slavonicae* név alatt mutatja be, sokáig ugyanis vitás volt, hogy a *Rudling*ok szláv vagy német eredetűek. A munka további figyelmet érdemlő mozzanata a német városalapítások folyamatának bemutatása, valamint annak jelzése, miként telepedtek rá, illetve hozzá ezek a falvak a már meglévő szláv földvárakra vagy mocsári várakra. A korai szláv városképződményekre vonatkozóan a szerző említi a *grad*, illetve *gorody* terminust. A lengyel irodalomban például találhatunk azonban egy sajátos terminust ezekre az erődítményekre vonatkozóan (*ostrów*), e név eredetét – nyilván nyelvi nehézségek miatt – nem ismerte az érdekes történeti munka szerzője. A német telepítési mozgalmak ellenére megemlíkezik az északi területeken fellelhető szorbok maradványairól is, de nem szól dél-német analógiáikról. Alfons Dopsch kutatásai alapján (is) tudjuk, hogy a 12–13. században a Keleti-Alpokban is élt még szláv népesség.

Tagányi Zoltán